

Євдокія Решетник — видатна постать в історії академічної зоології та музеології в Україні

Марина Коробченко

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: aquatarine@ukr.net; orcid: 0000-0002-1063-482X

KOROBCHENKO, M. Evdokia Reshetnyk, an outstanding figure in the history of academic zoology and museology in Ukraine. — Essay on the Ukrainian researcher of zoology, ecology, taxonomy of rodents, collector of mammal collections and patriot of Ukraine. From 1936 she had worked at the Zoological Museum of AS UkrSSR (now part of NMNH), took part in numerous expeditions to various regions of Ukraine, collected significant collection series, made efforts to preserve the museum's scientific collections during the German occupation during World War II, collaborated with the Red Cross. In 1951, she was politically repressed, after her release she continued her scientific activity and began biographical research of her colleagues; created an archive of zoologists of the Academy of Sciences.

Біографічні деталі

Євдокія Григорівна Решетник (1903–1996) — дослідниця екології, біології та мінливості гризунів родів *Spalax* (сліпак) і *Spermophilus* (ховрах), історії науки, активно сприяла збереженню музею та його колекцій у роки війни. Народилася 14.03.1903 р. у с. Кошманівка на Полтавщині. Навчалась у гімназії у Полтаві, куди вступила екстерном, а з 1918 р. навчалася на трирічних педагогічних курсах. 1920–1924 рр. — навчання на біологічному факультеті Полтавського ІНО, після закінчення переїхала до Харкова.

У 1931–1934 рр. — аспірантура у НДІ зоології та біології при Харківському університеті. У 1935 р. переїхала до Києва, працювала науковим співробітником у Київському зоопарку, вела гурток юннатів. З 16.05.1936 — науковий співробітник Інституту зоології та біології, була його вченим секретарем. У 1940 р. захистила дисертацію на ступінь кандидата біологічних наук.

Рис. 1. Євдокія Решетник. 14.03.1950 (її день народження). Фото з сімейно архіву, передане сином; редаговано.

Рис. 2. Євдокія Решетник з чоловіком Я. Хоменко, відомим дослідником-україністом, вченим-секретарем Інституту української мови, першим упорядником огляду про пам'ятки та пам'ятники Шевченкові. Фото 13 серпня 1928 р., з архіву автора, отримане від сина Є. Решетник — Еміля Хоменка.

Під час німецької окупації 1941–1943 рр. залишилася в Києві, працювала у Червоному Хресті, 1942 р. на 18 діб була заарештована гестапо. Протягом 05.1942–09.1943 — робота в Інституті захисту рослин, створеному на базі Інституту зоології АН України. Після війни працювала в ІЗАН у відділі хребетних (1946–1950). У 1951–1955 рр. ув'язнена до Чернігівської колонії за звинуваченнями у співпраці з окупантами та як «озлоблену матір і дружину», адже на той час було ув'язнено і чоловіка і сина. У 1955–1961 рр. працювала районним ентомологом у Києво-Святошинській СЕС. З 1961 р. отримала дозвіл на проживання в Києві й повернулася до роботи в ІЗАН, де працювала до 1986 р., але лише за тимчасовими трудовими угодами.

Померла 22 жовтня 1996 р., похована у Києві на Совському цвинтарі.

Ключові наукові доробки

Наукова робота Є. Решетник започаткована її аспірантськими дослідженнями в Степовому інституті Асканії-Нової, з вивчення екології жайворонків та їх ролі в степових екосистемах, про що була захищена наукова робота у Харківському філіалі Всеукраїнського зоолого-біологічного інституту (Зообіну) у 1934 р. по закінченні аспірантури¹.

З 1936 р. дослідниця продовжує наукову роботу в ІЗАН, де організовує та здійснює численні експедиції по всіх регіонах України та по території Молдови, під час яких нею зібрано сотні зразків; експедиції здійснює й у воєнний час. Величезний обсяг матеріалу, зібраного й впорядкованого Є. Решетник, увійшов до фондів ННПМ, включно з серіями сліпаків та ховрахів, у т.ч. й типовими серіями описаних нею таксонів (Коробченко 2019). Важливо відзначити й те, що Є. Решетник неодноразово виїжджала до різних установ з метою отримання від них колекційних зразків, про що, зокрема, свідчать численні подібні записи в журналі наказів Зообіну за 1937–1941 рр.

Євдокія Решетник відома, насамперед, завдяки дослідженням біології та мінливості гризунів з родів *Spalax* (сліпак) та *Spermophilus* (ховрах). У її пра-

¹ Ця підсумкова аспірантська робота не була зарахована як дисертаційна, що можна пов'язати з репресіями її ймовірного керівника В. Станчинського (прямих свідчень цього немає, проте відомо, що саме він був керівником екологічного циклу досліджень в Харківському Зообіні).

цях 1939–1965 рр. докладно описано особливості екології, морфології та поширення цих груп, з описом нових видів і підвидів. Зокрема, нею обґрунтовано самостійність піщаного сліпака, але лише як підвиду сліпака подільського, — *Spalax podolicus arenarius* (Решетник 1939), згодом визнаного як окремий вид, *Spalax arenarius*. Одна з його особливостей — це вид ссавців з найвужчим серед усіх європейських хребетних ареалом. Надалі дослідниця опублікувала розширений аналіз поширення, біології та мінливості сліпаків фауни України (Решетник 1941), що дотепер є одним з найдокладніших досліджень цих гризунів в обсязі фауни України.

Серед описаних Євдокією Григорівною нових таксонів і два підвиди крапчастого ховраха (нині це підвиди ховраха), описані як *Citellus suslica vollhynensis* та *C. s. ognevi* (Решетник 1946). Цими об'єктами дослідниця займалася ще до німецько-радянської війни, а під час війни вони стали ключовими в тематиці Інституту захисту рослин, у який було перепрофільовано Інститут зоології (Загороднюк 2021). Завдяки цим дослідженням дослідниця змогла забезпечити виживання себе і сім'ї, а також мати актуальну тему всієї групи, включно з керівником цього інституту М. Шарлеманем (Коробченко 2016). 1948 р. дослідниця опублікувала повновагомий огляд таксономії, поширення й мінливості ховрахів (Решетник 1948), подібний її довоєнному огляду сліпаків. До теми поширення й мінливості ховрахів дослідниця поверталася і згодом, після репресій (Решетник 1965; Решетник & Балахин 1967).

Всі її дослідження були пов'язані зі степовою фауною, і попри те, що через руки дослідниці проходили дуже різні матеріали (Коробченко 2019), її основну увагу привертало саме степові види і серед них — сліпаки й ховрахи. Особливістю її роботи було проведення системних досліджень, які охоплювали весь цикл базових відомостей про види — таксономію, номенклатуру, мінливість, діагностику, поширення, біологію, екологію. Популярна тоді тема шкодочинності гризунів її не дуже переймала.

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Євдокія Решетник була натхненним педагогом: під час навчання в Полтавському ІНО вона працювала у Полтавському Дитячому будинку, згодом після закінчення та переїзду до Харкова, викладала біологію у Робітничій школі (ст. Основа, околиці м. Харків), а після переїзду до Києва, коли працювала у Київському зоопарку, організувала Зоологічний гурток для дітей, у якому формувався не один згодом знаний зоолог.

Попри тяжкій особистій випробування її хвилювала доля науковців колег, яким загрожувало забуття через репресії радянської влади. Як архіваріус Інституту зоології АН УРСР, Євдокія Решетник збирала й ретельно вела особові справи, готувала розгорнуті матеріали і по суті створила в ІЗАН архів з особовими справами зоологів. На підставі таких матеріалів вона робила біографічні статті пам'яті колег, зокрема про М. Шарлеманя (Решетник 1970) та

І. Іваненка (1998), доклала зусиль до відродження імен своїх репресованих радянською владою колег (Сергій Парамонов, Сергій Медведєв та ін.).

Попри загрози свободи та життю собі та рідним, Є. Решетник зоставалася патріотом вільної України до кінця свого життя. Вона лишила спогад-звернення до майбутніх поколінь — «Моя Оленіана» (1994)¹, що був надиктований нею сину, коли вона майже втратила зір. У цьому творі вона описує свої зустрічі в катівнях гестапо з Оленою Телігою і закликає до непримиренності перед поневоленням «Третім Римом».

Література

- Загороднюк, І. 2021. Ховрахи війни: історія зоологічних досліджень та колекцій *Spermophilus* в умовах Райхскомісаріату Україна. *Наукові записки Державного природознавчого музею*, **37**: 17–38. <https://doi.org/10.36885/nzdpm.2021.37.17-38>
- Коробченко, М. 2016. Євдокія Решетник (1903–1996) — видатна постать в історії академічної зоології та екології в Україні. *Вісник ННПМ*, **14**: 136–146.
- Коробченко, М. 2019. Колекції Євдокії Решетник у теріологічних зібраннях Національного науково-природничого музею НАН України. *Природнича музеологія. Випуск 5*. Київ, 67–71.
- Решетник, Є. Г. 1939. До систематики і географічного поширення сліпаків (*Spalacidae*) в УРСР. *Збірник праць зоологічного музею АН УРСР*, **23**: 3–21.
- Решетник, Є. Г. 1941. Матеріали до вивчення систематики, географічного поширення та екології сліпаків (*Spalacinae*) УРСР. *Збірник праць Зоологічного музею*, **24**: 23–95.
- Решетник, Є. Г. 1946. О новых подвидах крапчатого суслика *Citellus suslica volhynensis* subsp. nov. и *Citellus suslica ognevi* subsp. nov. *Бюллетень МОИП. Отделение биологии*, **51** (6): 25–27.
- Решетник, Є. Г. 1948. Систематика і географічне поширення ховрахів (*Citellus*) в УРСР. *Труди Інституту зоології АН Укр. РСР*, **1**: 84–113.
- Решетник, Є. Г. 1965. Європейський ховрах (*Citellus citellus* L.) в Закарпатській області. В кн.: *Наземні хребетні України*. Наукова думка, Київ, 122–123.
- Решетник, Є. Г., Н. О. Балахин. 1967. О некоторых различиях трех подвигов сусликов рода *Citellus* фауны УССР. *Доповіді АН УРСР, Серія Б, № 5*: 465–468.
- Решетник, Є. Г. 1970. Памяти Николая Васильевича Шарлеманя (1887–1970). *Вестник зоологии*, № 6: 87–89.

КОРОБЧЕНКО, М. Євдокія Решетник — видатна постать в історії академічної зоології та музеології в Україні. — Нарис про українську дослідницьку зоологію, екологію, таксономію гризунів, теріологічних колекцій та патріотку України. З 1936 р. працювала у Зоологічному музеї АН УРСР (нині у складі ННПМ), здійснила численні експедиції в різні регіони України, збрала значні колекційні серії, доклала зусиль для збереження фондів музею в часи німецької окупації у роки 2СВ, співпрацювала з Червоним Хрестом. У 1951 р. репресована, після звільнення продовжила наукову діяльність та розпочала біографічні дослідження своїх колег; створила архів зоологів АН.

¹ Нарис опубліковано 1994 р. у часописі «Українське слово»; його бібліографія: Решетник, Є. Г. 1994. *Моя Оленіана. Українське слово*, № 10: 5.